

ΜΕΤΕΝΣΑΡΚΩΣΗ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΕΞ ΕΠΟΨΕΩΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ

τοῦ Πρωτοπρ. Κυριακοῦ Τσουροῦ
Γραμματέως τῆς Σ.Ε. ἐπὶ τῶν Αἱρέσεων

1. Εἰσαγωγικά

Ἡ «Νέα Ἐποχή» εἶναι ἓνα παγκόσμιο συγκρητιστικό κίνημα, οὐσιαστικά χωρίς Θεό. Ἡ ἔννοια τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ, τοῦ Δη-μιουργοῦ «*όρατῶν τε πάντων καί ἀοράτων*» ἐκ τοῦ μή ὄντος, δέν ὑπάρχει στή «Νέα Ἐποχή» τοῦ Ὑδροχόου». Ὁ «θεός» τῆς εἶναι ἀπρό-σωπος καί «ἐνδοσυμπαντικός».

Κατ' ἀνάγκη, μέσα σ' αὐτή τήν «ὀλιστική» περί Θεοῦ ἀντιχριστιανική θεωρία τῆς «Νέας Ἐποχῆς» εἰσέρχεται, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὡς βασικός μηχανισμός «τελειώσεως» ἢ ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου, καί ἡ δοξασία τῆς μετενσάρκωσης καί μετεμψύχωσης.

Ἐφόσον, κατὰ τήν «νεοεποχίτικη» ἀντίληψη, δέν ὑπάρχει προσωπικός καί λογικός Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τόν κόσμον ἐξ ἀγάπης καί ἐκ τοῦ μή ὄντος, δέν εἶναι δυνατό νά γίνεται λόγος γιά πρόνοια τοῦ Θεοῦ καί παρέμβασή Του στήν ἱστορία τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά Θεό, πού συγχωρεῖ τόν ἄνθρωπο καί τόν σώζει. Κατά συνέπεια, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δέν κατορθώσει τήν «ὀλοκλήρωσή» του, τήν «τελείωσή» του, ἢ τήν ταύτισή του μέ τό «θεῖο», τότε ὁ μόνος του πρέπει νά ἐπιστρέψει καί πάλι σέ μιά νέα ζωή γιά νά ἐπαναλάβει τήν προσπάθειά του, μέσα ἀπό μιά ἀτέλειωτη ἀλυσίδα ἢ τροχό γεννήσεων καί θανάτων ἢ «παλλιγενεσιῶν», ὀνομαζόμενο «σαμσάρα». Αὕτη εἶναι ἡ μόνη δυνατότητα πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος τῆς «Νέας Ἐποχῆς», πού ζεῖ μέσα στήν ἀπέραντη χωρίς Θεό μοναξιά του. Αὐτός εἶναι ὁ «νόμος».

2. Μετενσάρκωση – Μετεμψύχωση

Προτοῦ ὅμως προχωρήσουμε πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι οἱ δύο ὅροι νετενσάρκωση καί μετεμψύχωση δέν ταυτίζονται. Ὁ ὅρος μετενσάρκωση δηλώνει τήν μετά τόν βιολογικό θάνατο ἐκ νέου ἐνσάρκωση καί ἐπαναγέννηση τῆς ψυχῆς σέ ἄλλο ἀνθρώπινο σῶμα, εἴτε ἐπάνω στή γῆ εἴτε καί σέ ἄλλο πλανήτη¹. Ὁ ὅρος μετεμψύχωση δηλώνει τήν μετά τόν θάνατο ἐνσάρκωση τῆς ψυχῆς καί τήν «ἐνσωμάτωσή» της,

¹ Ραpus, βλ. ὑπόσημείωση 9. Ὁ Irv. Cooper ἀρνεῖται τήν δυνατότητα μετενσάρκωσης σέ ἄλλους πλανῆτες, βλ. Μετενσάρκωση, ἡ φυσική, ψυχική καί πνευματική ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου, σ.58.

όχι μόνο σέ ἀνθρώπινο ὄν, ἀλλά καί σέ κατώτερα εἶδη, ὑπό μορφή ἀλόγων ζώων, πτηνῶν, ψαριῶν καί ἐρπετῶν ἢ καί φυτῶν.

Ἡ δοξασία τῆς μετεμψύχωσης ἀποτελεῖ θεμελιώδη διδασκαλία τοῦ Ἰνδουϊσμοῦ καί τοῦ Βουδισμοῦ. Κατά τήν Μπαγκαβάντ-Γκίτα (πού εἶναι ὁ λόγος τοῦ ἴδιου τοῦ θεοῦ), «τό μονοπάτι τῆς μετεμψύχωσης δέν ὁδηγεῖ πάντα πρός τά ἄνω, καί τίποτα δέν προεξοφλεῖ στόν ἀνθρωπο μιά ἀνθρώπινη μορφή στήν ἐπόμενη ζωή του». Μερικά παραδείγματα ἐπιλεκτικά: «Ἄν γιά παράδειγμα, ἓνας πεθάνει μέ νοοτροπία σκύλου, στήν ἐπόμενη γέννησή του θά ἀποκτήσει χαρακτηριστικά σκύλου, ὥστε νά μπορέσει ν' ἀπολαύσει τή ζωή ἐνός σκύλου»².

Ἄν οἱ ἀνθρωποι δέν ἀξιοποιήσουν σωστά τήν ἀνθρώπινη μορφή, τότε «ἐξαναγκάζονται ἀπό τούς νόμους τοῦ **κάρμα** νά συνε-χίσουν τήν παραμονή τους στόν κύκλο τῆς γέννησης, τοῦ θανάτου καί τῆς ἐπαναγέννησης, ἄλλοτε ὡς ἀνθρωποι, ἄλλοτε ὡς ζῶα καί καμμιά φορά, ὡς φυτά ἢ ὡς ἔντομα»³. «Ὅποιος πεθαίνει κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἄγνοιας, ξαναγεννιέται στό βασίλειο τῶν ζώων (Μπάγκαβαντ-Γκίτα 14,15)»⁴. «Γιά παράδειγμα, σ' ἓνα λαίμαργο πού καταβροχθίζει ἀδιάκριτα μεγάλες ποσότητες διαφόρων τροφί-μων, ἡ φύση στήν ἐπόμενη ζωή τοῦ παρέχει εὐσπλάγχχνως τό σῶμα χοίρου ἢ κατσίκας, μορφές πού θά τοῦ ἐπιτρέψουν ν' ἀπολαμβάνει ἀδιακρίτως, σκουπίδια καί ὑπολείμματα»⁵.

Πολλοί «δάσκαλοι» τῆς δοξασίας αὐτῆς ἰσχυρίζονται -ἀβάσιμα βεβαίως- ὅτι ἡ μετεμψύχωση εἶναι «ἐπιστήμη», ἄγνωστη ὅμως στούς σύγχρονους ἐπιστήμονες⁶. Τό ἴδιο ἰσχυρίζονται καί ἐκεῖνοι τῆς μετενσάρκωσης.

Τήν δοξασία αὐτή καί ὑπό τίς δύο ἐκδοχές της, μετενσάρκωση καί μετεμψύχωση, ἐνστερνίζονταν κατά τήν ἀρχαιότητα οἱ Ἰνδοί, οἱ Κινέζοι καί μερικοί Ἕλληνες (π.χ. ὁ Πυθαγόρας, τόν ὁποῖο μερικά εἰρωνεύεται ὁ Ἀριστοφάνης), σήμερα δέ μερικά νεοπαγανιστικά ρεύματα (ὅπως οἱ «Δωδεκαθεῖστες»)⁷, ἐνῶ οἱ ὁμάδες τῆς «Νέας Ἐποχῆς» γενικῶς ἀποδέχονται μόνο τήν δοξασία τῆς μετενσάρκωσης.

Ἐμεῖς στή σημερινή εἰσήγησή μας θά ἀσχοληθοῦμε μόνο μέ τήν μετενσάρκωση.

² Ἐπιστρέφοντας, Ὁ νόμος τῆς Μετεμψύχωσης, σ. 31.

³ Αὐτόθι σ. 32.

⁴ Αὐτόθι σ. 120.

⁵ Αὐτόθι σ. 109.

⁶ Αὐτόθι σ. 96.

⁷ Οἱ Ἕλληνες «Δωδεκαθεῖστες» διατείνονται ὅτι ἡ ψυχή, κατά τήν ἐξελικτική πορεία της γνωρίζει πολλές «παλιγγενεσίες», οἱ ὁποῖες δέν βρίσκονται πάντοτε σέ ἀνοδική πορεία, ἀλλά μπορεῖ νά ἔχουν καί «παλινδρομήσεις» σέ κατώτερες καί μάλιστα ἄλογες ἢ καί ἀνόργανες μορφές ὑπαρξης, ὅπως φερειπεῖν **ἰχθῦος ἢ θάμνου**, π. Κυρ, Τσουροῦ, Ὁ Νεοπαγανισμός τῆς «Νέας Ἐποχῆς» σ. 201.

3. Ἡ Μετενσάρκωση – Γενικά

Εἶπαμε ἤδη, ὅτι μετενσάρκωση σημαίνει τήν δοξασία, κατά τήν ὁποία, μετά τόν βιολογικό θάνατο, ἡ ἀτομική ψυχή –τό Ἄτμαν, κατά τήν Ἰνδουϊστική ὁρολογία- ἐνσωματώνεται, ἢ ἐπαναγεννᾶται στόν ὑλικό κόσμο μας, -στήν γῆ-, ἐνδυομένη μιά σειρά νέων διαδοχικῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, ἢ κάπου ἄλλου, σέ ἄλλο πλανήτη⁸.

Ἡ Μπαγκαβάτ-Γκιτά, ἡ ὁποία εἶναι ἡ θεωρητική βάση ὅλης τῆς δοξασίας τῆς μετενσάρκωσης, γράφει: «Ἡ ἀτομική ψυχή μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ ἓνα σπινθήρα πού ξεπηδᾷ ἀπό τή φωτιά τῆς Ὑπέρτατης Ψυχῆς. Ὅπως ἡ σπινθήρα καί ἡ φωτιά εἶναι τῆς ἰδίας ποιότητας, ἔτσι καί ἡ ἀτομική ψυχή εἶναι τῆς ἰδίας πνευματικῆς ποιότητας μέ τόν Ὑπέρτατο Κύριο»⁹, τό Βράχμαν.

Τό πῶς καί πότε θά πραγματοποιοῦνται οἱ μετενσαρκώσεις αὐτές ἐξαρτᾶται, κατά τούς θεωρητικούς τῆς δοξασίας, ἀπό τά ἄστρα (ἀστρολογία) καί καθορίζεται ἀπό τήν «Λευκή Ἡγεσία» ἢ ἀπό ἀόριστης ὑφῆς «πνευματικά» «παρακολουθοῦντα ὄντα»¹⁰.

Πρέπει ὅμως καί ἐδῶ νά ἐπισημάνουμε ὅτι ὑπάρχουν δύο διαφορετικές ἐκδοχές τῆς δοξασίας αὐτῆς: ἡ ἀνατολική καί ἡ δυτική.

Κατά τήν ἀνατολική ἐκδοχή, τήν ὁποία ἐνστερνίζεται ὁ Ἰνδουϊσμός καί μερικές παραθρησκευτικές ὁμάδες τῆς «Νέας Ἐπο-χῆς», ὅπως φερειπεῖν οἱ Χάρε Κρίσνα, -καί μερικοί νεοπαγανιστές- ἡ μετενσάρκωση δέν ὁδηγεῖ πάντοτε σέ ἀνώτερη ἐξελικτική κατάστα-ση καί συμπίπτει οὐσιαστικά μέ τήν μετεμψύχωση. Κατά τήν ἐκδοχή αὐτή, ἡ ἀτομική ψυχή (τό Ἄτμαν) στοχεύει στό νά ξεφύγει ἀπό τόν ἀτέλειωτο κύκλο (τροχό) τῶν ἐνσαρκώσεων καί θανάτων καί νά ἀπελευθερωθεῖ, ἐξαφανιζόμενη μέσα

⁸ Βλ. ὁρισμούς τῆς μετενσάρκωσης: Irving Cooper: «Ἡ Μετενσάρκωσις εἶναι ἡ διαδικασία μέσῃ τῆς ὁποίας συνειδήσεις πρὸς ἐξέλιξιν σέ διαφόρους βαθμούς ἀναπτύξεως, ἔρχονται νά συναφθοῦν μέ φυσικὲς μορφές, πού ἐπίσης ἐξελίσσονται σέ ὅλους τούς βαθμούς τῆς φυσικῆς πολυπλοκότητος», (Ἡ Μετενσάρκωσις - Μιά ἐλπίδα γιὰ τόν κόσμο, σ. 24). Καί Parus: «Μετενσάρκωση εἶναι ἡ ἐπιστροφή τῆς πνευματικῆς Ἀρχῆς σ' ἓνα νέο σαρκικό περίβλημα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα, αὐτό τό περίβλημα εἶναι πάντοτε ἓνα ἀνθρώπινο σῶμα. Μπορεῖ κανεὶς νά ἐνσαρκωθεῖ εἴτε στόν ἴδιο πλανήτη, ὅπου ἔζησε τήν τελευταία του ὑπαρξη, εἴτε σέ ἄλλο», ἐνθ. ἀνωτ. σ. 11.

⁹ Ἐπιστρέφοντας, Ὁ νόμος τῆς Μετεμψύχωσης, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 127.

¹⁰ Parus: «Οἱ δυνάμεις τοῦ Κρόνου συνθέτουν τή γενική διάπλαση τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος κατά τόν πρῶτο μῆνα: οἱ δυνάμεις τοῦ Δία δροῦν στοὺς χυμούς - στά ὑγρά τοῦ σώματος, τό δεύτερο μῆνα: οἱ δυνάμεις τοῦ Ἀρη στό αἷμα τόν τρίτο μῆνα καί τότε τό παιδί ἀρχίζει νά κινεῖται. Ὁ Ἥλιος ἔρχεται νά φωτίσει μέ τή θερμότητα καί τή ζωή του τό ἀνθρώπινο ἔμβρυο. Ἡ Ἀφροδίτη δίνει ὁμορφιά στό σαρκικό του περίβλημα, ὁ Ἑρμῆς ἐνεργοποιεῖ τήν κίνηση καί τό νευρικό σύστημα, καί τέλος ἡ Σελήνη ἔρχεται νά τελειοποιήσῃ, μέσῃ τῆς μητρικῆς τῆς ἐπιρροῆς, τό ὁλοκληρωμένο πιά ἔργο. Σ' αὐτό τό μῆνα τό παιδί μπορεῖ νά γεννηθεῖ, καί μέ ἰδιαίτερες φροντίδες, νά ζήσει. Συνήθως ὅμως, ὁ Κρόνος ἐπηρεάζει πάλι τό ἔμβρυο κατά τόν 8ο μῆνα καί τοῦ τελειοποιεῖ τήν ὁστέϊνη ὑποδομή καί τίς ἴνες. Τόν ἐπόμενο μῆνα ὁ Δίας ἐπηρεάζει γιὰ δεύτερη φορά τό ἔμβρυο, γιὰ νά τοῦ δώσει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ζωτικά στοιχεῖα, καί τότε τό παιδί γεννιέται μέ τίς καλύτερες προϋποθέσεις», ἐνθ. ἀνωτ., σ. 23.

στό άπρόσωπο Βράχμαν¹¹. Αυτό είναι ή λύτρωση, τό Νιρβάνα, (μία καθαρά «νεοεποχίτικη» διδασκαλία).

Ή δυτική έκδοχή τής μετενσάρκωσης, τήν όποία διεμόρφωσαν κυρίως ή Θεοσοφία καί ή Άνθρωποσοφία, δέν στέκεται άρνητικά έναντι τής ύπαρξης καί δέν κάνει λόγο φανερά γιά έξαφάνιση τής προσωπικότητας. Έν τούτοις, καί ή έκδοχή αυτή στοχεύει στην άπώλεια του προσωπικού «Εγώ», άφοϋ διακηρύσσει ότι «Σέ τελευταία άνάλυση, τελικός σκοπός μας είναι... μέ τόν καιρό νά γίνουμε υπεράνθρωποι σάν τόν Ίησοϋ Χριστό καί νά συγχωνευτοϋ-με, νά γίνουμε ένα μέ τόν Θεό»¹². (έννοείται βεβαίως ό άπρόσωπος «θεός» τής «Νέας Έποχής»).

Παρόλα ταϋτα, ή δυτική αυτή έκδοχή υποστηρίζει ότι σκοπός κάθε μετενσάρκωσης είναι ή «άναγέννηση», ή «άπελευθέρωση», ή «έκπαίδευση καί ή γνώση», νά άποκτήσει ό άνθρωπος «νέες δυνατότητες», ή «άφύπνιση τών ψυχικών δυνατοτήτων», ή «φώτιση», νά «έξυγενίσει τόν άνθρωπο-ζωο», νά διευρύνει τήν συνείδησή του (μέσω του διαλογισμού), γιά «μεγαλύτερες έμπειρίες» καί «πνευματική εξέλιξη», ώστε νά «ίκανοποιηθοϋν όλες οι έπιθυμίες, πού δέν μπόρεσαν νά ίκανοποιηθοϋν σ'αυτή τή ζωή», καί νά διδαχθεϊ «τά άρρητα καί κρύφια τής ύλης». Ή μετενσάρκωση συντελεί άκόμη, όπως λένε, καί στην «πρόοδο τής ανθρωπότητας»¹³.

Ή διαφορά μεταξύ τών δύο έκδοχών, σημειώνει μελετητής τής μετενσάρκωσης, έγκειται στο ότι: «Στήν Ασία ή ιδέα του νά ξαναγεν-νηθεϊ κανείς είναι μία κακή είδηση», ένω «οί διδάσκαλοι τής Νέας Έποχής στην Δύση βλέπουν τήν μετενσάρκωσιν ως μία μεγάλη περιπέτεια, πού έγκυμονεί πνευματική σπουδαιότητα καί "καρποφορία"»¹⁴.

Έσχατη πάντως κατάληξη του κύκλου τών μετενσαρκώσεων, τόσο στην άνατολική όσο καί στην δυτική έκδοχή, είναι ή κατάργη-ση κάθε προσωπικής περαιτέρω ύπαρξης καί συνείδησης καί ή ταύτιση μέ τό άπρόσωπο «Έν» ή «Όλον» ή τό «Νιρβάνα». Μέ τόν τρόπο αυτό ή προσωπική ύπαρξη του ανθρώπου έκμηδενίζεται (διαλύεται καί παύει νά ύπάρχει ως πρόσωπο), όπως μία σταγόνα νεροϋ μέσα στον ώκεανό, καί ό άνθρωπος άπαλλάσσεται από τήν "βάσανο" τών συνεχών γεννήσεων καί θανάτων.

4. Ή θεωρία τής Μετενσάρκωσης

¹¹ Ιστοσελίδα Esoterica, Ή Μετενσάρκωση στην Άνατολή καί στην Δύση, σ. 3.

¹² Ρόμπ. Νάτζεμυ, Ό μυστικός κύκλος τής ζωής, σ. 95.

¹³ Π. Αντ. Άλεβιζοπούλου, Μετενσάρκωση ή Άνάσταση;, σ. 23. Άν. Μπεζάντ, Μετενσάρκωση. σσ. 72,100. Irving Cooper, ένθ. άνωτ., σ. 34. Βλ. καί Άλ. Μπέϋλη, Ή επανεμφάνις του Χριστοϋ, σ. 124.

¹⁴ Mark Albrecht, Μετενσάρκωσις κατά Άναστάσεως, σ. 1-2.

Κατά τήν δοξασία τῆς μετενσάρκωσης, ὁ ἄνθρωπος, ἡ «ἄτομική ψυχή», τό ἀτομικό «θεῖο», τό «Ἄτμαν», πρέπει νά φθάσει στήν «αὐτογνωσία» καί στήν «αὐτοπραγμάτωση», στηριζόμενος ἀποκλειστικά στίς δικές του καί μόνο δυνάμεις. Σ' αὕτῃ τήν ἀπεγνωσμένη προσπάθειά του ἀποφασιστικό ρόλο «παίζει» ἀμίληκτος **«φυσικός νόμος τοῦ κάρμα»**. Ὡς αὕτῃ ἡ διαδικασία -ἡ περιπέτεια- συμβολίζεται μέ τόν τροχό, τήν **σαμσάρα**, (ἀνακύκλωση γεννήσεων καί θανάτων) καί τόν ἀποκρυφιστικό «οὐροβόρο ὄφι» ἢ μέ τόν φλεγόμενο μυθικό «φοίνικα», ὁ ὁποῖος ἀναγεννᾶται μέσα ἀπό τίς στάχτες του¹⁵.

Μετά λοιπόν τόν βιολογικό θάνατο ἡ ψυχή (τό μή θνητό στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου) παραμένει γιά κάποιο χρονικό διάστημα σέ κάποιον οὐράνιο (ἀστρικό) κόσμο, μέχρι νά ἐπανασαρκωθεί. Ἡ μετενσάρκωση δέν προϋποθέτει τήν «ἐπαναγέννηση» ἀμέσως μετά τόν θάνατο. Ἡ «*Δεβαχανική περίοδος*» «μπορεῖ νά εἶναι ἐξαιρετικά σύντομη προκειμένου γιά ἓνα ἄτομο ἀνεξέλικτο καί ἀντιθέτως νά παρατείνεται ἐπὶ αἰῶνες γιά μιὰ ὄντοτητα ὑψηλῆς ἐξελικτικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ μέση, πάντως, χρονική περίοδος ἀνάμεσα σέ δύο μετενσαρκώσεις γιά ἓνα ἄτομο συνηθισμένης ἐξελίξεως, θά πρέπει νά κυμαίνεται γύρω στά πεντακόσια χρόνια»¹⁶.

Γιά ἐκεῖνον, πού μετά ἀπό σειρά μετενσαρκώσεων, τόν «*θριαμβευτή*» καί «*πνευματικό ἄνθρωπο*», πού «*ἄγγιξε τήν κορυφή*», «*Ἡ Νιρβάνα εἶναι διάπλατα ἀνοικτή μπροστά του*». Αὐτό συμβαίνει στούς μεγάλους δασκάλους¹⁷. Τότε, οἱ δάσκαλοι αὐτοί «*Γίνονται οἱ σωτῆρες τοῦ κόσμου, ἡ εὐλογία καί ἡ δόξα τῆς φυλῆς τους*»¹⁸. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς συγκαταλέγονται ὁ Βούδας, οἱ διάφοροι Ἀβατάρς καί γκουρού καί, βεβαίως, καί ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Κατά τούς θεωρητικούς τῆς δοξασίας αὐτῆς, ἡ μετενσάρκωση εἶναι ἀναγκαία, γιατί ἡ μιὰ ἀνθρώπινη ζωή δέν εἶναι ἀρκετή γιά τήν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου, ἐξηγεῖ τήν ἀδικία καί προάγει τήν δικαιοσύνη καί δίνει ἐλπίδα στόν ἄνθρωπο γιά τό μέλλον.

Ἔτσι, κατά τήν θεοσοφίστρια Μπεζάντ, τό ἐνσαρκούμενο «*Εγώ*» «*Μαζεύει ὅλη τήν πεῖρα πού τοῦ δίνουν οἱ γήινοι βίοι του καί ἀποθηκεύει ὅλους αὐτούς τούς συγκεντρωμένους θησαυρούς γιά νά τούς μετουσιώνει μέσα στόν ἑαυτό του, μέ τή δική του θεϊκή χημεία καί νά κατασκευάσει ἀπό αὐτούς τό ἀπόσταγμα ἐκεῖνο τῆς πείρας πού εἶναι ἡ Σοφία*»¹⁹.

¹⁵ Papus:, Μετενσάρκωση, σ. 19. Βλ. καί Κων Πάγιου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 58.

¹⁶ Irv. Cooper, μν. ἔργ., σ. 31.

¹⁷ Irv. Cooper, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 55.

¹⁸ Ἀν. Μπεζάντ, ἐνθ. ἄνωτ, σσ. 77,80.

¹⁹ Αὐτόθι σσ. 38-39.

Κατά τούς «μετενσαρκωτές», ἡ δοξασία αὐτή λύνει ὅλα τὰ «ἀπογοητευτικά» προβλήματα, πνευματικά, ἠθικά καί φιλοσοφικά καί πάνω ἀπ' ὅλα τό πρόβλημα τοῦ Κακοῦ καί τοῦ θανάτου. Ἀκόμη, καί τήν «ἀνάπτυξη καί κατάπτωση τῶν ἐθνῶν» καί τούς «ἀναδρομικούς κύκλους τῆς ἱστορίας»²⁰.

Μέ τήν μετενσάρκωση ἀποδεικνύεται «λογικά» ὅτι οἱ νοητικές καί ἠθικές διαφορές μεταξύ τῶν ἀτόμων ὀφείλονται στήν «διαφορά τῆς ἡλικίας τῶν ψυχῶν»²¹, εἶναι «ἀποτέλεσμα τῶν πράξεών μας, τῶν ἐπιθυμιῶν καί τῶν σκέψεών μας» καί δέν ὀφείλονται σέ ἐξωγενεῖς παράγοντες²².

Ἐξηγοῦνται, ἀκόμη, ὅπως ἰσχυρίζονται, προβλήματα ὅπως:

- ἄνθρωποι πού ὑποφέρουν περισσότερο ἀπό ἄλλους (γιατί ἔχουν ὑποστεῖ λιγώτερες μετενσαρκώσεις).
- ψυχολογικά προβλήματα καί σωματικές ταλαιπωρίες, ὅπως ὁμοφιλοφυλία, λεσβιασμός, κεραυνοβόλος ἔρωτας ἢ μῖσος (παλαιότερα κάρμα).
- μεγαλοφυῆ παιδιά- «παιδιά θαύματα»²³ (ἐξέλιξη τοῦ ταλέντου τους) κ.λπ.

Ἐξ ἄλλου, «αὐτοί πού τώρα εἶναι φίλοι σας ἢ ἐχθροί σας μπορεῖ σέ μιά μελλοντική ζωή νά εἶναι μητέρα, πατέρα, παιδί, γυναίκα ἢ ἄντρας σας»²⁴. Οὐσιαστικά, λέει ὁ Parnus, «δέν εἴμαστε παρά ἡθοποιοί πού παίζουν τό ρόλο τους γιά μιά ζωή»²⁵.

Ἐάν δέν ἀποδεχθοῦμε τήν μετενσάρκωση, λέγουν οἱ «μετενσαρκωτές», τότε πρέπει νά δεχθοῦμε ἕναν Θεό ἄδικο, σκληρό, τιμωρό, ἀπάνθρωπο, «ἄμεσα ὑπεύθυνο γιά ὅλα τὰ δεινά τοῦ κόσμου καί προπαντός γιά κεῖνα πού προέρχονται ἀπό τίς συνθηκῆς τῆς γεννήσεως»²⁶. Ἀντιθέτως, ἀποδεχόμενοι τήν μετενσάρκωση βρίσκομε τό «κλειδί» τοῦ προβλήματος καί δέν ἀμφισβητοῦμε τήν ἀγάπη, τήν εὐσπλαγχνία καί τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὅσα συμβαίνουν ἐπιβάλλονται ἀπό τήν «νομοτέλεια» καί γιά συγκεκριμένο σκοπό.

Γι' αὐτό, ὑποστηρίζουν ὅτι «Εἶναι καιρός πλέον ἡ χαμένη ἀλήθεια τῆς μετενσαρκώσεως νά ξαναπάρη τή θέση της ἀνάμεσα στούς ἀνεκτίμητους θησαυρούς του Χριστιανισμοῦ.

²⁰ Αὐτόθι, σ. 104.

²¹ Ὁ Νικ. Μαργιορῆς κάνει λόγο γιά «πρωτόγονες ψυχές, πού γιά λίγες μόνο φορές ἔχουν σαρκωθεῖ καί τίς παλιές ψυχές, πού ἀδιάκοπα σαρκώνονται καί προχωροῦν στό δρόμο τῆς αἰώνιας ἐξέλιξης τῶν κόσμων καί τῶν ὄντων», ἔνθ. ἀνωτ., σ. 390. Βλ. καί Irving Cooper, μν. ἔργ., σ. 40.

²² Irv. Cooper, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 80.

²³ Cooper, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 96.

²⁴ Ρόμπ. Νάτζεμυ, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 182.

²⁵ Parnus, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 124.

²⁶ Parnus, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 19.

Ἄν δέν γίνη αὐτό, οἱ ἐκκλησίες θά ἐρημώνωνται ὁλοένα καί περισσότερο, ἐφόσον μέ τά ἰσχύοντα θρησκευτικά δόγματα δέν εἶναι δυνατόν νά ἐρμηνευθοῦν τά φαινόμενα τῆς ζωῆς κατά τρόπον πού νά ικανοποιῆται ἡ σύγχρονη ἐξελιγμένη διάνοια»²⁷.

Καί πόσες φορές μπορεῖ κάποιος νά μετενσαρκωθεῖ; Μερικές ἤ πολλές, λένε οἱ «μετενσαρκωτές», ἀνάλογα μέ τό κάρμα του, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια, ἴσως καί τρεῖς χιλιάδες. Σύμφωνα μέ ἐκπρόσωπο τοῦ ἀποκρυφιστικοῦ χώρου «οἱ ψυχές ἀπό τήν ἐποχή ἀπομάκρυνσης μέχρι τήν ἐπιστροφή τους στή “Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν”, φιλοξενοῦνται σέ 8.400.000 εἶδη ζωῆς»²⁸.

5. Τό Κάρμα

Κεντρική καί οὐσιαστική θέση στή δοξασία τῆς μετενσάρκωσης καί τῆς μετεμψύχωσης κατέχει ἡ διδασκαλία περί τοῦ «φυσικοῦ νόμου τοῦ Κάρμα». Αὐτό εἶναι τό «κλειδί» ὅλης τῆς δοξασίας. Ὁ ὅρος προέρχεται ἀπό τήν σανσκριτική λέξη Kri, πού σημαίνει «ἐνεργῶ», «πράττω» (πράξη, δράση, ἔργο, ἐνέργεια) καί ἀναφέρεται στή συσσώρευση καλῶν ἢ κακῶν πράξεων ἀπό προηγούμενες δῆθεν ζωές. Τόν ὅρο δέν τόν ἐπινόησε ὁ Βούδας, ἀλλά προέρχεται ἀπό τήν Βεδική παράδοση²⁹.

Ὁ νόμος αὐτός, κατά τήν Θεοσοφία, δημιουργεῖ, ἀποκαθιστᾷ καί διατηρεῖ τήν ἁρμονία καί τήν ἰσορροπία μέσα στό σύμπαν.

Τό Κάρμα λοιπόν προσδιορίζει τήν παροῦσα ζωή κάθε ἀνθρώπου πάνω στή γῆ, ὁ ὁποῖος ξαναγεννιέται, μόνο μέ τό πνευματικό του στοιχεῖο, γιά νά πληρώσει ἐδῶ, μέσα σέ ἕνα νέο σῶμα, γιά ὅ,τι ἄλλοτε ἔπραξε καί συνέλεξε κατά τίς «προβιωτές» του ³⁰, γιά νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό ἕνα τυραννικό φορτίο, ἀκόμη καί ὅταν τίποτε ἀπό ὅσα ζεῖ καί πάσχει στήν «παροῦσα» ζωή του δέν τοῦ θυμίζει κάτι ἀπό κάποια προηγούμενη δῆθεν ὑπαρξή του.

Οἱ δάσκαλοι τῆς μετενσάρκωσης ὑποστηρίζουν ὅτι αὐτό τό «σενάριο» τῆς ζωῆς του κάθε ἄνθρωπος δέν πρέπει νά προσπαθήσει νά τό ἀλλάξει, εἶναι μάταιος κόπος. Πρέπει νά ἀποδεχθεῖ νά παίξει τόν ρόλο του, ἀφοῦ ἡ “ταινία” θά παιχθεῖ ὅπωςδήποτε, ὥστε νά μάθει τό

²⁷ Irv. Cooper, μν. ἔργ. σ. 111

²⁸ Ὁ Γαβριήλ Σιμονέτος παρατηρεῖ ὅτι: “Στίς μυστικιστικές παραδόσεις δέν γίνεται διάκριση μεταξύ μετενσάρκωσης καί μετεμψύχωσης. Οἱ δύο ἔννοιες θεωροῦνται σάν ὅψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος, καθὼς οἱ ψυχές ἀπό τήν ἐποχή ἀπομάκρυνσης μέχρι τήν ἐπιστροφή τους στή “Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν”, φιλοξενοῦνται σέ 8.400.000 εἶδη ζωῆς πού ὑπάρχουν στόν Ὑλικό καί στά Πνευματικά Ἐσωτερικά Ἐπίπεδα”, φωτοτυπ. κείμενο, Κάρμα καί Μετενσάρκωση, σ.6.

²⁸ Parnus, βλ. ὑποσημείωση 9. Ὁ Irv. Cooper ἀρνεῖται τήν δυνατότητα μετενσάρκωσης σέ ἄλλους πλανῆτες, βλ. Μετενσάρκωση, ἡ φυσική, ψυχική καί πνευματική ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου, σ.58.

²⁹ Δήμ. Νικολαΐδου, Ἡ δύναμη τοῦ Κάρμα, περιοδ. "Ἀβατον", τ. 111, σ. 57.

³⁰ Νικ. Μαργιορῆ, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 386.

“μάθημα” για να μπορέσει να προχωρήσει εξελικτικά σε μία επόμενη μετενσάρκωση.

Πρέπει ακόμη να ποῦμε ὅτι, ἐκτός ἀπό τό «*ἀτομικό Κάρμα*», ὑπάρχει τό «*ὀμαδικό Κάρμα*», Κάρμα οἰκογενειακό, ὑποφυλῶν, φυλῶν, χωρῶν, ἐθνῶν καί «*παγκόσμιο κάρμα σάν συνολικό ἄθροισμα ὅλων τῶν ἐθνικῶν*»³¹.

Ὁ τρόπος, ἀπελευθέρωσης ἀπό τό Κάρμα, κατά τήν Μπαγκαβάτ-Γκιτά, εἶναι μία «*πλήρης ἐπιστήμη*»³².

Ὅταν ἐπιτέλους ὁ ἄνθρωπος φθάσει στήν κατάσταση «*ἀπρα-ξίας μέσα στήν πράξη*» (κατανίκηση τῆς προσκόλλησης) τότε ἔχει μάθει τό μυστικό πού βάζει τέλος στό Κάρμα³³.

6. Ένα σοβαρό καί δύσκολο πρόβλημα

Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία καί ἀμφισβήτηση πού ἀντιμετωπίζει ἡ δοξασία τῆς μετενσάρκωσης εἶναι τό ἄλυτο πρόβλημα τῆς λήθης. Οἱ ἴδιοι οἱ θεωρητικοί τῆς δοξασίας αὐτῆς ἀποδέχονται ὅτι τό ἄτομο, κατά τήν νέα του ζωή συνοδεύεται ἀπό ἔλλειψη «*μνήμης*» τῆς προηγούμενης ζωῆς του, ἢ τῶν ζωῶν του.

Ἀντί ἄλλης ἀπάντησης, μεταφέρομε ἐδῶ τήν παρατήρηση τοῦ Ἐπίκουρου στήν θεωρία τῶν Πυθαγορίων γιά τήν μετεμψύχωση, ὅπως τήν καταγράφει ὁ Cooper: «Ὁ Ἐπίκουρος ἔχει ἀντιταχθῇ πρὸς τή θεωρία τοῦ Πυθαγορισμοῦ λέγοντας ὅτι, ἐφόσον ἡ ψυχὴ δέν διατηρεῖ τήν ἀνάμνηση τῶν περασμένων ὑπάρξεων καί καμμία προσωπική ταυτότης ἐνσυνείδητος δέν κατοικεῖ μέσα στήν ὅλη σειρά τῶν ἐπαναγεννήσεων, οἱ συνέπειες τῶν πράξεων ἐπιπίπτουν κατ' ἀνάγκην σέ μία ἄλλη ὄντοτητα, πού δέν γνωρίζει τήν αἰτία τῆς τιμωρίας της καί συνεπῶς δέν γίνεται οὔτε καλύτερη, οὔτε σοφώτερη μέ τό νά ἔχη τιμωρηθῇ»³⁴.

Εἶναι πάντως ἀπορίας ἄξιο, πῶς ἡ ψυχὴ [πού «*ἐκρίνε*» ὅτι πρέπει νά μετενσαρκωθεῖ, ἄρα εἶχε συναίσθηση τῆς πνευματικῆς της κατάστασης καί τῆς ἀνάγκης ἐπανενσωμάτωσής της, καί ἐπομένως θυμόταν τό Κάρμα της,] χάνει κάθε ἀνάμνηση κατά τήν νέα της «ζωή»

³¹ Ἑλ. Μπλαβάτσκι, Τό κλειδί τῆς Θεοσοφίας, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 219.

³² Ἐπιστρέφοντας, Ὁ νόμος τῆς Μετεμψύχωσης, μν. ἔργ. σσ. 131-135. «Οἱ νόμοι τοῦ κάρμα ἀναφέρουν ὅτι ὅποιος σκοτῶσει ἓνα ζῶο γιά νά τό φάει, τότε στήν ἐπόμενη ζωή, ὁ φονεὴς θά σκοτωθεῖ καί θά φαγωθεῖ. Ὑπάρχει, ἐπίσης καί κάρμα γιά τήν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν, ἀλλὰ αὐτό ἐξουδετερώνεται μέ τήν προσφορά τοῦ φαγητοῦ στόν Κρίσνα, διότι ἔχει δηλώσει ὅτι θά δεχθεῖ αὐτές τίς φυτικές προσφορές. Θά πρέπει ἐπίσης νά σταματήσῃ κανεῖς τὰ ναρκωτικά στά ὁποῖα περιλαμβάνεται ὁ καφές, τό τσαῖ, τό ἀλκοόλ καί τό τσιγάρο», σ. 133.

³³ Καταστρέφει τήν πράξη πού γέννησε στό παρελθόν καί τότε φθάνει στήν κατάσταση πού περιγράφει ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης στήν Ἀποκάλυψη, δηλαδή γίνεται «*στῦλος ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου καί ἔξω οὐ μή ἐξέλθῃ ἔτι*» (Ἀποκ. γ' 12) !!!, Ἄν. Μπεζάντ, Τό Κάρμα, σσ. 63-64.

³⁴ Irv. Cooper, μν. ἔργ. σ. 86.

καί ἄρα ἀγνοεῖ καί τόν λόγο τῆς νέας μετενσάρκωσής της καί τῆς ἐνδεχομένης ταλαιπωρίας της, ὑφιστάμενη ἓνα κακό Κάρμα!! Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νά υπάρξει τιμωρία ἢ διαπαιδαγώγηση, ὅταν δέν ὑπάρχει ἡ συναίσθηση κάποιων παραβάσεων γιά τίς ὁποῖες ἤλθε νά πληρώσει καί μάλιστα μετά ἀπό πολλά χρόνια, ἴσως καί αἰῶνες; Εἶναι σάν νά διέπραξε κάποιο παιδί τῆς πρώτης τάξης ἓνα σφάλμα κι ἐμεῖς νά τιμωροῦμε πάλι ἓνα ἄλλο παιδί τῆς πρώτης τάξης μετά ἀπό δύο ἔτη. Κι' ἔπειτα, κάνουν λόγο γιά «ἐπιστήμη» καί «λογική» ἀπάντηση στούς προβληματισμούς τοῦ ἀνθρώπου!

Στό ἴδιο κεφάλαιο ἐντάσσονται, τέλος, καί οἱ ἀποκαλούμενες «ἀναδρομές» ἢ «ἀνάδρομη ὕπνωσις», μέ τίς ὁποῖες ἐπιδιώκεται, μέσω τεχνητῆς ὕπνωσις, νά θυμηθεῖ ὁ ὑπνωτιζόμενος παλαιότερες δῆθεν ζωές του, ἀποδεικνύοντας ἔτσι ἀληθινή τήν μετενσάρκωση³⁵.

7. Αὐθαίρετοι ἰσχυρισμοί

Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς μετενσάρκωσης, παρερμηνεύοντας ἐδάφια τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί τούς λόγους τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι καί χριστιανική διδασκαλία. Τά σπουδαιότε-ρα ἐδάφια, τά ὁποῖα ἐπικαλοῦνται γιά νά στηρίξουν αὐθαίρετα τούς ἰσχυρισμούς τους, εἶναι τά ἀκόλουθα:

α) Ἰωάννης - Ἡλίας

Ματθ. ια' 14: **«καί εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστίν Ἡλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι»**. Καί Ματθ. ιζ' 12-13, (σέ συσχετισμό μέ τό Μάρκ. θ' 13): **«Ἡλίας ἤδη ἦλθε, καί οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτόν, καί ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν... Τότε συνῆκαν οἱ μαθηταί ὅτι περί Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς»**.

Ὁ λόγος στά ἐδάφια αὐτά εἶναι περί τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου, τόν ὁποῖο ὁ Κύριος χαρακτηρίζει ὡς τόν **«ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζονα»** (Ματθ. ια' 11). Ἰσχυρίζονται, λοιπόν, ὅτι στά ἐδάφια αὐτά ἐμφανίζει ὁ Κύριος τόν Ἰωάννη ὡς μετενσάρκωση τοῦ Προφήτη Ἡλίας.

[Ὅμως, ὁ Κύριος στά ἐδάφια αὐτά ταυτίζει καί δέν ταυτίζει τόν Ἰωάννη μέ τόν Ἡλία. Ἀφ' ἐνός μέν, λέει ὅτι **«Ἡλίας μέν ἔρχεται πρῶτον καί ἀποκαταστήσει πάντα»** (Ματθ. ιζ' 11), διαχωρίζοντάς τον ἔτσι ἀπό τόν Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη ἔλθει, χωρίς νά ἔχει **«ἀποκαταστήσει πάντα»**. Στήν συνέχεια λέει: **«λέγω δέ ὑμῖν ὅτι Ἡλίας ἤδη ἦλθε καί οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτόν»**. Πῶς λοιπόν πρέπει νά ἐννοηθοῦν οἱ λόγοι αὐτοί τοῦ Κυρίου;

Εἶχε προφητευθεῖ ἀπό τόν Προφήτη Μαλαχία ὅτι **«Καί ἰδού ἐγώ ἀποστελῶ ὑμῖν Ἡλίαν τόν Θεσβίτην, πρίν ἢ ἐλθεῖν τήν ἡμέραν Κυρίου**

³⁵ Βλ. Περισσότερα, στό π. Βασ, Γεωργοπούλου, Μετενσάρκωση (Μιά ἀκόμα διδαχή τοῦ ὄφεως), περιοδ. "Ἐφημέριος, Μάϊος 2005, σ. 4.

τήν μεγάλην καί ἐπιφανή, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρός πρός υἱόν καί καρδίαν ἀνθρώπου πρός τόν πλησίον αὐτοῦ, μή ἐλθὼν πατάξω τήν γῆν ἄρδην» (Μαλαχ. δ' 4-5).]]

Τό πραγματικό νόημα τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἀποδίδεται ἀπό τόν εὐαγγελιστή Λουκᾶ. Ὁ ἄγγελος τοῦ Κυρίου, προαναγγέλλοντας τήν γέννηση τοῦ Ἰωάννου στόν Ζαχαρία, τοῦ εἶπε ὅτι: **«Καί αὐτός προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καί δυνάμει Ἡλιοῦ» (Λουκ. α' 17)**, δηλαδή θά ἔλθει μέ τά ἴδια χαρίσματα καί τήν δύναμη τοῦ Ἡλία καί ὅχι ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἡλίας.

Κατά τούς ἐρμηνευτές τῆς Καινῆς Διαθήκης καί μάλιστα τόν ἱερό Χρυσόστομο, ὁ Κύριος ὀνομάζει Ἡλία τόν Ἰωάννη λόγω τῆς ὁμοιότητος τοῦ ἔργου του μέ τό ἔργο τοῦ Ἡλία. Ἀλλά καί ὁ παρεξη-γημένος Ὁριγένης γράφει ἐν προκειμένῳ: *«Ἡλίας οὖν ὁ Ἰωάννης οὐ διά τήν ψυχὴν λέλεκται, ἀλλά διά τό πνεῦμα καί τήν δύναμιν, ἅτινα οὐδέν λυπεῖ τόν Ἐκκλησιαστικόν λόγον»*³⁶. Ὅπως λοιπόν ὁ Ἰωάννης ἦλθε ὡς Πρόδρομος τῆς Α' Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι καί ὁ Ἡλίας θά ἔλθῃ ὡς Πρόδρομος τῆς Β' Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλωστε, ὁ Προφήτης Μαλαχίας δηλώνει καί τήν πατρίδα τοῦ Ἡλία, ὀνομάζοντάς τον **«Θεσβίτην»**. Καί βεβαίως, ὁ Πρόδρομος δέν ἦταν **«Θεσβίτης»**. Ἀκόμη, συμπληρώνει ὁ Μαλαχίας, κάτι πού ὑπο-γραμμίζει καί ὁ Κύριος, ὅτι θά ἐπαναφέρει τούς Ἰουδαίους στήν ὀρθή πίστη, γεγονός πού δέν συνέβη ἐπὶ Ἰωάννου.

Τέλος, πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε δύο ἀκόμη σημεῖα: 1) ὁ Ἡλίας, κατά τήν Ἀγία Γραφή, δέν πέθανε, γιά νά μετενσαρκωθεῖ στόν Πρόδρομο. Ἡ μετενσάρκωση ὅμως προϋποθέτει καί ἀκολουθεῖ τόν φυσικό θάνατο, καί 2) Ὁ ἴδιος ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης, ἐρωτηθεῖς ἀπό τούς Ἰουδαίους ἂν εἶναι ὁ Ἡλίας τόν ὁποῖον ἀνέμεναν, ἀπάντησε: **«οὐκ εἰμί»** (Ἰωάν. α' 21).

Ἐπομένως, τόσο ἀπό τά προηγούμενα ἐδάφια ἀλλά ἰδιαίτερα ἀπό τό τελευταῖο αὐτό ἐδάφιο ἀποδεικνύονται ὡς ψευδεῖς οἱ ἰσχυρι-σμοί τῶν «μετενσαρκωτῶν»³⁷.

β) Ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός:

Ἰωάν. θ' 1-7: «Ραββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἵνα τυφλός γεννηθῇ;». Ἀλλά καί τό ἐδάφιο αὐτό τίποτε δέν λέει περί μετενσαρκώσεως. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐξέφρασαν στόν Κύριο τήν ἀπορία τους γι' αὐτό πού ἔβλεπαν. Δέν ἐρωτοῦσαν ἂν στόν τυφλό συνέβαινε «ὁ νόμος του Κάρμα».

Ὁ Κύριος στήν ἀπάντησή του οὐσιαστικά ἀκυρώνει τόν ἰσχυρισμό τῶν ὁπαδῶν τῆς μετενσαρκώσεως. **«Οὔτε οὗτος ἡμαρτεν οὔτε οἱ γονεῖς**

³⁶ Ὁριγένη, *Εἰς τό κατά Ματθ. τ. ιγ' 2*. ΒΕΠΕΣ τ. 13, σσ. 167, 26-30.

³⁷ Ἀλλά καί τό ἐδάφιο Λουκ. θ' 7-8, δέν ἔχει καμμία σχέση μέ τήν μετενσάρκωση, κάνει μάλιστα λόγο γιά «ἀνάσταση» τοῦ Ἰωάννη, ἢ κάποιου ἀπό τούς προφῆτες καί ἐπομένως ἀνατρέπει τήν δοξασία αὐτή.

αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ». Ὁ τυφλός, δηλαδή, δέν «πλήρωνε» κάποιο κακό Κάρμα προηγούμενης ζωῆς του. Σκοπός τῆς «περιπέτειάς» του ἦταν νά ἀποκαλυφθεῖ στους ἀνθρώπους ἡ δύναμη καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καί ὄχι νά τιμωρηθεῖ ὁ τυφλός. Ὁ Κύριος τονίζει τό ἀποτέλεσμα πού θά προκύψει ἀπό τήν ἀσθένεια τοῦ τυφλοῦ καί ὄχι τήν αἰτία, πού δέν ὑπῆρχε³⁸.

γ) Πατέρες καί Ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς

Οἱ ὑπέρμαχοι τῆς μετενσάρκωσης, ἀνατρέποντας καί κατακρεουργώντας κυριολεκτικά τὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐμφανίζουν περισσότερους ἀπό δεκατέσσερις Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (ἀπό τούς ἐπιφανέστερους) νά ἐνστερνίζονται καί νά διδάσκουν τήν μετενσάρκωση³⁹. Ἰδιαιτέρως ἐπιμένουν ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ Ὠριγένης (185-254 μ.Χ.) καί ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος (354-430 μ.Χ.), ὑπῆρξαν ὑπέρμαχοι τῆς μετενσάρκωσης. Ὅμως, ἀπό τήν μελέτη τῶν πατερικῶν κειμένων προκύπτει ὅτι, ὄχι μόνον κανεῖς ἀπ' αὐτούς δέν ἀποδέχεται τήν ἀντιγραφική καί ἀντιχριστιανική αὐτή κακοδοξία, ἀλλά καί καταδικάζουν κάθε σκέψη γι' αὐτή.

Στό πλαίσιο τῆς εἰσηγήσεώς μας εἶναι ἀδύνατο νά ἐπεκταθοῦμε στό κεφάλαιο αὐτό. Ἐπειδή ὅμως, εἰδικά γιά τόν Ὠριγένη, ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ Ε' Οἰκουμενική Σύνοδος (553 μ.Χ.), μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τόν κατεδίκασε γι' αὐτή τήν θεωρία του, ἀνατρέποντας ἔτσι τήν μέχρι τότε ἀποδοχή τῆς δοξασίας αὐτῆς ἀπό τήν Ἐκκλησία, θά ἀνφερθοῦμε πολύ σύντομα στό θέμα αὐτό.

Πρωτίστως, πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι ἡ καταδίκη τοῦ Ὠριγένη εἶχε γίνει δέκα ἔτη πρό τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀπό τήν ἐνδημοῦσα Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (543 μ.Χ.) Στήν Ε' Οἰκουμενική Σύνοδο καταδικάστηκαν τὰ ἔργα τοῦ Ὠριγένη (Ὠριγε-νισμός) καί οἱ κακοδοξίες του περί προϋπαρξης τῶν ψυχῶν, ἀποκατάστασης τῶν πάντων καί μερικές χριστολογικές ἀποκλήσεις του. Πουθενά στά Πρακτικά τῆς Συνόδου δέν ὑπάρχει καί ἡ ἐλάχιστη ἀναφορά στήν μετενσάρκωση.

Ἐξ ἄλλου ὁ ἴδιος ὁ Ὠριγένης σέ πολλά σημεῖα τῶν συγγραμμάτων του, ἀπορρίπτει καί καταδικάζει τήν κακοδοξία αὐτή, ἀποκαλώντας την μάλιστα «μετενσωμάτωση». Θά περιορισθῶ σέ δύο μόνο φράσεις του: «...Ἐν τούτοις Ἡλίας οὐχ ἡ ψυχὴ (Ἡλίου) δοκεῖ μοι λέγεσθαι, ἵνα μή ἐμπίπτω εἰς τό ἀλλότριον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ περί μετενσωματώσεως δόγμα, οὔτε παραδιδόμενον ὑπό τῶν ἀποστόλων οὔτε ἐμφαινόμενον ὑπό τῶν γραφῶν»⁴⁰.

Καί στό Κατά Κέλσου γράφει: «Τούς πεποιθότας τήν περί μετενσωματώσεως ἄνοιαν ἀπό ἱατρῶν, τῶν καταβιβαζόντων τήν λογικήν

³⁸ Βλ. περισσότερα στό π. Ἀντωνίου Ἀλεβιζοπούλου, μνημ. ἔργ. σ. 85.

³⁹ Βλ. Γαβρ. Σιμονέτου, μνημ. ἔργ. σ. 9 ἐξ..

⁴⁰ Ὠριγένη, *Εἰς τό κατὰ Ματθαῖον*, τόμ. ιγ' 1, ΒΕΠΕΣ, τόμ. 13, σ. 162, 20-28.

φύσιν ότέ μεν επί τήν άλογον πασαν ότέ δε και επί τήν άφάνταστον θεραπεύωμεν»⁴¹.

8. Όρθόδοξη θεώρηση

Βεβαίως, πολλά έρωτήματα θά μπορούσαν νά τεθοῦν σέ σχέση μέ τήν δοξασία αυτή. Τέτοια βασικά έρωτήματα θέτει ό μακαριστός π. Άντ. Άλεβιζόπουλος⁴². Έμεϊς έδῶ συνοπτικά, θά μπορούσαμε νά θέσουμε στους «μετενσαρκωτές» σειρά άκόμη έρωτημάτων, όπως: Τό «κάρμα» ποιās άραγε προσωπικότητας, για ποσοστή φορά και για ποιές καλές ή κακές πράξεις της σέ προηγούμενη ζωή «πληρώνει» ή νέα ένσάρκωση, άφοῦ τίποτε δέν θυμάται άπ' αυτά; Άν, φερειπειν, κάποιος σέ προηγούμενη «ζωή» του ήταν ό Ίπποκράτης, γιατί τίποτε δέν γνωρίζει περί ιατρικής; Εϊναι δυνατόν όλα αυτά νά εϊναι άποτέλεσμα τοῦ σκληροῦ «φυσικοῦ» νόμου τοῦ «κάρμα», όπως διατείνονται οί «μετενσαρκωτές»; Τί αξία έχει νά τιμωρεϊται κάποιος άνθρωπος για πράξεις πού διαπράχθηκαν άπό κάποιο όν τοῦ εϊδους του -ή ένδεχομένως και άλλου ζωϊκοῦ εϊδους- πριν άπό 500 ή και περισσότερα χρόνια; Πώς πρέπει νά αιτιολογηθοῦν ήθικά οί πράξεις τῶν ανθρώπων, αν δηλαδή εϊναι καλές ή κακές, άφοῦ υποχρεώνονται στήν διάπραξή τους άπό τόν άμίληκτο «Νόμο τοῦ Κάρμα»; Όχι μόνο, αλλά πράξεις άνήθικες πού διαπράττονται άπό τούς ανθρώπους «μπορεϊ νά θεωρηθοῦν ως ιδιότητες τοῦ Θεοῦ»⁴³. Και, τέλος, προς τί, αλήθεια, όλη αυτή ή «ταλαιπωρία», άφοῦ, κατά τήν δοξασία αυτή, μετά τήν λήξη τοῦ ατέλειωτου κύκλου τῶν γεννήσεων και τῶν θανάτων, τήν Samsara, ό άνθρωπος θά παύσει πλέον νά υπάρχει ως πρόσωπο, ως ιδιαίτερη όντότητα; Εϊναι δυνατόν νά θεωρηθεϊ ότι υπάρχει ταυτότητα προσώπων μεταξύ δύο ένσαρκώσεων, όταν ή νέα, υποτίθεται, ένσάρκωση τῆς «ψυχῆς», πού ζεϊ μέσα σέ ένα διαφορετικό σῶμα, άποτελεϊ μιá διαφορετική ψυχοσωματική ανθρώπινη υπόσταση; [Έρωτήματα πράγματι δύσκολα για νά άπαντηθοῦν άπάντηση άπό τούς όπαδούς τῆς μετενσάρκωσης].

Ό όλος άνθρωπος, ως ελεύθερο πρόσωπο, εϊναι ανεπανάληπτος και εϊναι αυτός πού εϊναι συνολικά, ως διφυής ψυχοσωματική όντό-τητα. Ό,τι πράττει, τό πράττει όχι μόνο μέ τήν «ψυχή» του, αλλά και μέ τό σῶμα του. Η ψυχή και τό σῶμα κάθε ανθρώπου εϊναι ανεπανάληπτα και

⁴¹ Τοῦ ιδίου, *Κατά Κέλσου Γ' LXXV*, ΒΕΠΕΣ, τόμ. 9, σ. 228, 36-38. Και σέ άλλο σημείο γράφει: «Όρα δέ και τήν διαφοράν τοῦ αϊτίου τῆς τῶν έμψύχων άποχῆς τῶν άπό τοῦ Πυθαγόρου και τῶν έν ήμϊν άσκητῶν. εκείνοι μέν γάρ διά τόν περί ψυχῆς μετενσωματωτουμένης μῦθον έμψύχων άπέχονται' ...ήμεϊς δέ καν τό τοιοῦτον πράττωμεν, ποιοῦμεν αυτό, έπεί ὑπωπιάζομεν τό "σῶμα" και δουλαγωγοῦμεν», τοῦ ιδίου, αὐτόθι Ε', XLIX, ΒΕΠΕΣ, τόμ. 10, σ. 47, 13-20. Βλ. τοῦ ιδίου, *Περί Αρχῶν*, κεφ. VIII, 4, ΡΜ τόμ. 11. στ. 180.

⁴² π. Άντωνίου Άλεβιζοπούλου, μνημ. έργ. σσ. 121-122.

⁴³ Mark Albrecht, μν. έργ. σ. 10.

δέν δανείζονται. Αὐτά καί τά δύο μαζί ἀποτελοῦν κάθε συγκεκριμένο πρόσωπο. Δέν μπορεῖ λοιπόν τό ἴδιο πρόσωπο (ὁ ἴδιος ἄνθρωπος) νά ζεῖ μέσα σέ δύο ἢ περισσότερα σώματα-νέες ζωές. Ἐκεῖνο πού ὑποτίθεται ὅτι «ξαναζεῖ», κατά τούς «μετενσαρκωτές», εἶναι μόνο τό δῆθεν πνευματικό στοιχεῖο ἐνός ὄντος, χωρίς τό σῶμα μέ τό ὁποῖο ἔζησε σέ μιά δῆθεν προηγούμενη ζωή του καί μέ τό ὁποῖο συσσωρεύσε τό «κάρμα» του. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι ὁλόκληρος ὁ προηγούμενος ἄνθρωπος, πού ἐδημιούργησε τό «κάρμα». Οἱ πράξεις κάθε προσώπου εἶναι ἀποτέλεσμα σέ συνεργασία καί τῶν δύο συστατικῶν του στοιχείων. Ἐπομένως, κατά τήν μετενσάρκωση τοῦ ἐνός ἀπό τά δύο στοιχεῖα του ἄλλος «πληρώνει» γιά ἄλλον. Πρόκειται γιά πραγματικό παραλογισμό!

Εἶναι πράγματι παράλογο νά δεχθοῦμε, ὅτι ἓνας «φυσικός» ἀπρόσωπος νόμος καθορίζει τήν ζωή, τίς ἀποφάσεις, τήν «τύχη» καί τήν αἰώνια ὕπαρξη λογικῶν ὄντων, ὅπως εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος, σέ τελευταία ἀνάλυση, δέν μπορεῖ νά ὑπερζήσει καί νά ὑπερισχύσει αὐτοῦ τοῦ σκληροῦ «νόμου», τόν ὁποῖο ὑφίσταται ἀναγκαστικά, καί «μοιραῖα» ὑπόκειται στήν προσωπική του ἐκμηδένιση. Ἐπί πλέον, ἡ δοξασία αὐτή στερεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο τήν δυνατότητα νά ἀξιοποιήσει ἐλεύθερα τόν χρόνο τῆς ζωῆς του γιά τήν δική του τελείωση, ἐφ' ὅσον ζεῖ γιά νά «πληρώσει» πράξεις καί συμπεριφορές κάποιων ἄλλων ὀντοτήτων, ἄγνωστων σ' αὐτόν, πού τοῦ ἐπιβάλλουν ὅμως αὐθαίρετα τίς δικές τους «ἁμαρτίες».

Μέ τήν θεωρία αὐτή ἀφαιρεῖται κάθε ἠθική εὐθύνη ἀπό τόν ἄνθρωπο γιά τίς πράξεις του. Ἕνας «κακός» ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς κακός, καθόσον ὅ,τι πράττει ἢ ὑφίσταται στήν ζωή του δέν εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν δικῶν του ἐλεύθερων ἠθικῶν ἐπιλο-γῶν, ἀλλά ἓνα «χρέος» κάποιας ἄλλης προηγούμενης ὀντότητας, ἡ ὁποία φιλοξένησε τήν ἴδια ψυχή σέ μιά προηγούμενη, δῆθεν, ζωή, καί τό ὁποῖο «ἐξοφλεῖ» τώρα ἡ ἴδια ἐκείνη ψυχή μέσα σέ ἓνα ἄλλο σῶμα. Καταργεῖται ἔτσι κάθε σκέψη γιά ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, γιά μετάνοια καί συγχώρηση.

Στήν πανθεϊστική ἀντιχριστιανική δοξασία τῆς μετενσάρκωσης ὁ Δημιουργός Θεός, ὁ Ὅποῖος, κατά τήν χριστιανική διδασκαλία, «ἐποίησε τόν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ» (Γέν. α' 26), ὑποκαθίσταται ἀπό ἓνα σκληρό «φυσικό» νόμο, «ἀντιποιοῦμενο» τήν ἀγάπη, τήν φιλανθρωπία καί τήν παντοδύναμη ιδιότητα καί ἐξουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ δοξασία αὐτή εἶναι μιά πορεία χωρίς φῶς καί ἐλπίδα. Ἐγκλωβίζει τόν ἄνθρωπο σ' ἓνα «φαῦλο κύκλο», σέ μιά ἀπέραντη καί ἀφόρητη τρομακτική μοναξιά καί τόν ὁδηγεῖ νά ἀναζητᾷ ἀπεγνωσμένα τήν «λύτρωση» μέσα ἀπό ἓνα νέο «πίθον Δαναΐδων».

9. Συμπεράσματα

Μέ ὅσα ἦταν δυνατόν νά περιλάβουμε στήν εἰσήγησή μας αὐτή, στόν λίγο χρόνο πού εἶχαμε στή διάθεσή μας, ἀποδεικνύεται, νομίζω ἀναμφισβήτητα, ὅτι ἡ δοξασία τῆς μετενσάρκωσης εἶναι μιά καθαρά ἀντιχριστιανική διδασκαλία, πού ὑπερβαίνει ἀκόμη καί τούς νόμους τῆς λογικῆς. Στή λαχτάρα τοῦ ἀνθρώπου νά γνωρίσει τόν αἰώνιο προορισμό του ὁ πανθεϊστικός Ἰνδουϊσμός καί ἡ χωρίς Θεό «Νέα Ἐποχή» τοῦ ἀντιπρότειναν μιά ἀνθρώπινη τεχνική, γιά νά φθάσει τάχα μόνος του (μέ τίς δικές του μόνο δυνάμεις) στή «λύτρωση», στήν «αὐτοσωτηρία». Δέν τοῦ ὑπόσχονται ὅμως τήν αἰώνια ζωή, ἀλλά τήν τέλεια ἀνυπαρξία, τήν ἐκμηδένιση. **Θά εἶναι μακάριος διότι θά πάψει νά ὑπάρχει.**

Ἡ γέννηση γιά τούς ὁπαδούς τῆς μετενσάρκωσης εἶναι «κακά νέα», εἶναι ἀπευκτέα, εἶναι τιμωρία. Ἀντιθέτως, ἡ Ἁγία Γραφή κηρύσσει ὅτι ὁ Θεός, φέρνοντας τόν ἄνθρωπο στή ζωή, τόν ἔθεσε μέσα στόν «παράδεισο» ὡς τόπο «τρυφῆς» καί ὄχι σέ «κολαστήριο» καί τόπο τιμωρίας. Ὅπως, πολύ εὖστοχα τονίζει ὁ π. Ἀντώνιος Ἀλεβιζόπουλος: «Ἄν πάρουμε σάν βάση, πῶς ἡ σύνδεση τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα ἀξιολογεῖται ἀρνητικά, πρέπει νά ἀπορρίψουμε ὁλόκληρο τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ»⁴⁴.

Σέ ἀντίθεση μέ τήν δοξασία αὐτή, ὁ Χριστιανισμός πιστεύει στήν ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου, πρόδρομος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ Ἀνά-σταση τοῦ Χριστοῦ. Αὐτήν ὁμολογοῦμε στό Σύμβολο τῆς Πίστεως: «*Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωῆν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*». Ὁ Ὁ Ἀναστάς Ἰησοῦς Χριστός δίδει στόν ἁμαρτάνοντα ἄνθρωπο τήν δυνατότητα νά μετανοήσῃ, νά ἐπανορθώσῃ, ὡς ἄσωπος υἱός, καί νά ἐπανέλθῃ στή θέση τῆς υἱοθεσίας, στήν ἀγκάλη τοῦ Θεοῦ. Ὑπόσχεται στόν πιστό τήν ἀνάσταση καί μιά αἰώνια προσωπική ὕπαρξη μαζί Του καί ὄχι ἕναν ἀνώφελο καί ἀτέλειωτο τροχό μετενσαρκώσεων, πού τόν ὀδηγοῦν στήν ἐκμηδένιση. Μέ τήν μετενσάρκωση χάνεται ἡ μοναδικότητα, ἡ ἐλευθερία καί ἡ ἠθική ἀξία τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα καί τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ χριστιανική πίστη, λοιπόν, εἶναι ἀδύνατον νά συμβιβαστεῖ μέ τήν πανθεϊστική-«νεοεποχίτικη» δοξασία τῆς μετενσάρκωσης. Τό διακηρύττει καθαρά ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή του: ***«ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δέ ταῦτα κρίσις»*** (ἡ' 27). Καί προφανῶς, ἐφ' ὅσον «ἅπαξ» ἀποθνήσκουν οἱ ἄνθρωποι «ἅπαξ» καί γεννιοῦνται.

Τέλος, ἡ ἀντιχριστιανική διδασκαλία τῆς μετενσάρκωσης, πλήν τῆς καταδίκης της ἀπό τήν ἴδια τήν ὁμολογία τοῦ «Συμβόλου τῆς Πίστεως» καί τίς ἀναρίθμητες Πατερικές ἀπορρίψεις της, ἔχει καταδικαστεῖ καί ἀπό τήν Σύνοδο τοῦ 1357 μ.Χ. στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία, πέραν τῆς

⁴⁴ π. Ἀντ. Ἀλεβιζοπούλου, μν. ἔργ., σ. 62

διατυπώσεως τῆς περί θείων ἐνεργειῶν θεολογίας της, κατεδίκασε καί τήν δοξασία τῆς μετενσάρκωσης⁴⁵.

Ἐπομένως, «Δέν μπορεῖ κανείς νά πιστεύει στή μετενσάρκωση χωρίς νά ἀρνηθεῖ τήν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Δέν μπορεῖ νά πεῖ "προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωήν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος", καί ταυτόχρονα νά ὁμολογήσει πίστη στό κάρμα καί στή μετενσάρκω-ση»⁴⁶. Πρόκειται γιά ἀσυμβίβαστες καί ἀντίθετες μεταξύ τους διδασκαλίες. Τό νά ὑποστηρίζει λοιπόν κάποιος τό ἀντίθετο δηλώνει ἄγνοια, ἡ σύγχυση καί πλάνη, ἂν μή καί σκοπιμότητα. Τό τελευταῖο ἰσχύει κυρίως γιά τούς ὁπαδούς τῆς «Νέας Ἐποχῆς». Ὁ ἰσχυρισμός, ἐπομένως, ἀπ' ὅπου κι' ἂν προέρχεται, ὅτι ἡ μετενσάρκωση εἶναι ἀποδεκτή καί ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὅτι ἦταν ἀποδεκτή μέν ἀλλά τήν διέγραψαν αὐθαίρετα κάποιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι μιά ὕπουλη καί σατανική μεθόδευση μέ στόχο τήν παραπλάνηση τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν.

Σημ. Συνιστοῦμε γιά περαιτέρω πληροφόρηση τά βιβλία:

- **π. Ἀντωνίου Ἀλεβιζοπούλου**, Μετενσάρκωση ἢ ἀνάσταση; (Ὁρθόδοξη θεώρηση τοῦ κακοῦ), ἔκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως, Πρέβεζα, 1992.
- **Εὐαγγέλου Καρακοβούνη**, Μετενσάρκωση, ἡ μεγάλη πλάνη, (Ἀσυμβίβαστη μέ τό Χριστιανισμό), ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1996.

ΚΗ' Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη
Ἀγρίνιο, 1.11.2016

⁴⁵ Ἀρχιμ. Ἱεροθ. Βλάχου, Τό ἀνεπανάληπτο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἐφημ. Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, 1.10.1990, σ. 6.

⁴⁶ π. Ἀντ. Ἀλεβιζοπούλου, μν. ἔργ., σ. 128.